

Tomáš Pešek
Filozofia ikon sv. Jána z Damašku

Diplomová práce na FF UK, 2008, 67 str.
Posudek vedoucího práce

Práce je věnována teologickému zdůvodnění úcty k obrazům, jak je podává Jan z Damašku (asi 675-749) ve svých třech řečech proti odpůrcům obrazů (*Pros tús diaballontas tas hagianas eikonas*, tj. *Pro sacris imaginibus orationes tres*, PG 94), s občasným přihlédnutím k dalším dílům tohoto autora (zejména *Ekdosis akribés tés orthodoxú pisteós*, tj. *De fide orthodoxa*, tamtéž). Po úvodu do problematiky obrazů a jejich místa v křesťanské teologii a zbožnosti i do díla Jana z Damašku (str. 1-14) se autor práce (dále TP) soustředí na Janovo pojetí obrazu (str. 14-41), v krátkém exkursu (str. 28-33) připomíná jeho užití termínů *fysis*, *úsia*, *hypostasis*, které s problematikou souvisejí. Konečně zmiňuje námítky ikonoklastů a Janovy odpovědi na ně, a to jak pokud jde o možnost zhotovovat obrazy, tak je uctívat (str. 41-61). TP pracuje s řeckým textem i s několika položkami sekundární literatury v němčině a angličtině.

Zajímavost tématu

TP si zvolil téma, které má nejen velký význam pro východní teologii, ale zahrnuje skutečně mnohé „filosofické implikace“. Podle přesvědčení Jana z Damašku obraz sice zobrazuje svůj archetyp, zároveň si však vůči němu zachovává podstatnou rozdílnost. Ve své viditelnosti je obraz zjevením čehosi o sobě nezjevného, ačkoli určitého čili vymezeného. Tato ontologická určitost je podmínkou zobrazování vůbec, zcela nevymezenou Boží přirozenost zobrazovat nelze. Křesťanské ikony proto znázorňují nejen světce, ale také neviditelné anděly, pro něž je počítáno s inteligibilní vymezeností, a Krista v jeho lidství. Podstatným prvkem teologie ikon je ovšem motiv spojení božství a lidství v Kristu, tj. zobrazení nejen Kristova lidství, ale lidství spojeného s božstvím; podobně obrazy světců nejsou jen portréty následování hodných lidských osobností, ale znázornění osob proniknutých působením samého Boha. Ikony tedy znázorňují božství, nikoli ovšem o sobě (což nikterak nelze), ale nakolik vstoupilo do spojení se stvořeným světem. Teologickým základem ikonopisu proto není jen Kristův pozemský příběh (jako je tomu u obrazů západní církve), ale především přesvědčení o soupodstatnosti Syna s Otcem, a to i v jeho vtělení, vstup božství samého do stvořeného světa a proniknutí stvořeného světa božským působením. Tento nejzákladnější motiv spirituality řeckých otců je také základem obhajoby ikonopisu a úcty k obrazům, jak ji podává Jan z Damašku. Ikona zobrazující božství, nakolik vstoupilo do stvořeného světa, se má stát cestou k božství samému, a může být proto i médiem úcty k božství v jeho třech hypostazích, jakkoli božství samo není v obraze obsaženo. Teologie ikony zároveň počítá s antropologií člověka jako Božího obrazu, který se má nadále Bohu připodobňovat (a tak následovat Krista jako spojení božství s lidstvím), v neposlední řadě však počítá i s učením o Logu jako dokonalém Obraze Otce (jen tak může být následování Krista cestou k Otci). Obraz jako vztah podoby v nepodobě mezi

archetypem a jeho portrétem tak předpokládá celou několikavrstevnou strukturu mimetických vztahů: vztah dokonalého Obrazu mezi Logem a Otcem, který je jejím základem; vztah napodobení mezi ikonou a jejím archetypem, který má svou revelační i svou anagogickou stránku; vztah připodobňováním mezi věřícím a Kristem, resp. světcem znázorněným na ikoně; teprve tento poslední vztah je samým cílem celé mimetické struktury. Ikona je srozumitelná je v celku této struktury a jen v jejím rámci může být také vehikulem úcty ke zobrazovanému.

Podstatným prvkem této struktury je ovšem podoba *v nepodobě*. Připomenutá mimetická stavba sice spočívá na základě dokonalé podoby, tj. podoby v podobě neboli soupodstatnosti mezi Logem a Otcem; její další vrstvy však mají ráz pouhého připodobnění, tj. děje napodobování v přetrvávající nepodobě. Ikona je pokusem o materiální zobrazení vtěleného Logu či stvořených bytostí jako nositelů božské přítomnosti; věřící se pokouší sám připodobnit Kristu znázorněnému na ikoně jako Božímu Obrazu či světcům jako nositelům božské přítomnosti. Je-li spekulativním základem obrazu jako podoby dokonalá podoba Logu vůči Otci, pak základem obrazu jako podoby *v nepodobě* či lépe *v nápodobě* (tj. ději překonávání nepodoby, která ovšem zcela překonána být nemůže) je vtělení Božího Logu, jeho vstup do stvořené skutečnosti jako média jinakosti.

Nedostatky práce

1. Naznačenou myšlenkovou stavbu představuje práce TP jen částečně, lépe řečeno všímá si jednotlivých jejích kamenů, aniž by je spojila v přesvědčivý celek (krátký závěr, str. 61 n. takovým pokusem rozhodně není). To pokládám za její nejvážnější nedostatek, měla-li být věnována „filosofickým implikacím“ Janovy apologie obrazů. Práce bez závažných pochybení předkládá jednotlivé prvky Janova výkladu, nepokouší se však postihnout jejich spekulativní základ, ani si nevšímá problematických motivů, nad nimiž by se zamýšlela (k tomu viz níže, otázky k obhajobě). To je podle mého soudu vážný nedostatek práce předložené v oboru filosofie.

2. Práce si také jen velmi povrchně všímá filosofických předpokladů zpracovávaného tématu: jen velmi povšechně je zmíněna důležitost vztahu vzor-obraz pro Platonovo universum (str. 34-36) a Aristotelova homonymie vzoru a obrazu v *Kategoriích* 1a1-6 (str. 17, pozn. 49, bez řádného odkazu!). Exkurs o pojmech *fysis*, *úsia* a *hypostasis*, jakkoli je věcně zásadně správný, postrádá jakékoli vysvětlení filosofického zázemí, navíc není jasné, jak se vlastně k tématu vztahuje (vztah tu nepochybně je, jen není srozumitelně vysvětlen).

3. Práce má řadu formálních nedostatků: nedostatečné odkazy na prameny, které neidentifikují přesně relevantní místo (kupř. str. 4, pozn. 6; str. 5, pozn. 10; str. 17, pozn. 49), položky chybějící v seznamu literatury (kupř. str. 4, pozn. 8; str. 5, pozn. 10), nedostatečné bibliografické údaje (kupř. str. 64, *Streit um das Bild*).

Otázky k obhajobě

1. Jak vlastně obraz zjevuje nezjevné?
2. Obraz nejen zjevuje, ale také zakrývá, jak TP sám uvádí (str. 61). Tato myšlenka by si zasloužila podrobnější výklad, který v práci chybí.
3. Obraz mj. odkazuje ke svému vzniku (*ektypóma*, str. 16). Tento motiv však není nijak vysvětlen.
4. Jak souvisí problematika *fysis*, *úsia*, *hypostasis*, kterou se Jan z Damašku zabývá zejm. ve své *Dialektice* a již je věnován exkurs TP (str. 28-33), s tematikou zobrazitelnosti?
5. Jaký je důvod úcty ve smyslu *proskynésis* prokazované obrazům? Zde nestačí jen zdůvodnění, proč lze obrazy zhotovovat: možnost je zhotovovat a důvod je uctívat není bez dalšího týž.

Hodnocení

Přes uvedené nedostatky pokládám práci za hodnou doporučení k obhajobě, pokud TP prokáže schopnost reagovat na shora uvedené otázky. Podle výsledku obhajoby navrhuji hodnocení 2-3.

20.9. 2008

Prof. Lenka Karfíková, Dr. theol.